

KRIITIKAT JA BIBLIOGRAAFIAT КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1961.2.09>

BARTHOLOMÄUS HOENEKE LIIVIMAA NOOREM RIIMKROONIKA (1315—1348).
ERK, Tallinn, 1960, 166 lk.

Viimastel aastatel on meie uurijad ja ajaloo huvilised rikastunud mitme uue allikapublikatsiooniga, mis kajastavad niisuguseid olulisi sündmusi eesti rahva ajaloos nagu 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, Eesti Tööraha Kommunaal, Suur Oktoobrirevolutsioon, 1905.—1907. aasta revolutsioon, 1858. aasta talurahvarahutused Eestimaal ja Kreenholmi streik 1872. aastal. Kõigis nendes kogumikes on tähelepanu pööratud meie rahva uuemale ajaloole, sündmustele XIX ja XX sajandil. On pikemata selge, et kõrvuti lähema mineviku sündmustega tuleb osutada tähelepanu ka eesti rahva kaugemale minevikule, tema aastasadu kestnud võitlusele oma parema ja helgema tuleviku eest. Mõistagi, et seda lünka ei suuda täita möödunud aasta kevadel ilmunud «Eesti NSV ajaloo lugemik», mis juba oma eesmärgilt saab anda vaid katkendeid tähtsamatest kroonikatest ja üksikuid dokumente. S. Vahre¹ väljaandel, samuti tema poolt kirjutatud allikakriitilise ülevaatega ja kommentaaridega varustatud ning H. Ligi toimetatud «Bartholomäus Hoeneke Liivimaa noorem riimkroonika» ilmumine on niisiis esimeseks hinnatavamaks sammuks selles suunas. Jääb üle vaid loota, et sellele «esimesele pääsukelele» järgneb peagi uusi väljaandeid, mis teeksid laiemale lugejaskonnale kättesaadavaks ka kõik meie rahva vanemat ajalugu käsitlevad tähtsamad kroonikad² ja olulisemad dokumentaalsed allikad.

Liivimaa noorem riimkroonika valgustab lühikest, kuid olulist ajavahemikku Eesti ajaloos. On ta ju peamiseks allikaks

¹ Teadmata põhjustel puudub tema nimi tiitellehel.

² Dotsent R. Kleisil on valmimas Läti Henriku kroonika tõlge, mis trükimusta näeb juba lähemas tulevikus.

meie esivanemate sangarliku Jüriöö ülestõusu (1343—1345) kohta. Peale selle käsitletakse temas suurt nälgia Vana-Liivimaal 1315. aastal ja kohalike maahärrade sõdu Leedu ja venelastega. Kuigi katkendeid noorema riimkroonika ümberjutustustest, peamiselt Jüriöö ülestõusu kohta käivaid osi, on Renneri kroonika järgi korduvalt publitseeritud,³ puudus kõigi tema alusel koostatud erinevate kroonikate osade väljaanne eestikeelses tõlkes. Nüüd on see lünk täidetud. Vaadeldavas väljaandes on eestikeelses tõlkes ära toodud nii J. Renneri, H. Wartberge, B. Russowi kui ka «Nooremas kõrgmeistritekroonikas» talletatud ümberjutustused. Lisaks neile on esitatud Marburgi Wigandi kirjeldus Jüriöö ülestõusust. Rohkesti andmeid leiab lugeja nooremas riimkroonikas käsitletavate sündmuste, esmajoones Jüriöö ülestõusu kohta ka kommentaaridest. Publikatsiooni teiseks vooruseks on kõrvuti eesti- ja algkeelsete tekstide esitamine. See võimaldab uut publikatsiooni kasutada uurijatelgi, kes seni olid sunnitud noorema riimkroonika ümberjutustusi võrdlema paljudes eri ja pahatihti raskesti kättesaadavates väljaannetes. Silmas pidades üliõpilaste ja nende ajaloolaste huve, kes käsitletava ajajärguga ei tegele vahetult, on algtekst ja eestikeelne tõlge antud kõrvuti. Niisugust kroonikate publitseerimisviisi võib ainult tervitada ning tuleb täiesti ühineda S. Vahre mõttega, et sama teed peaks käima ka teiste meie vanema ajaloo allikate avaldamisel.

³ H. Kruusi «Eesti ajaloo lugemiku» I köites (1924), «Eesti rahva ajaloo» I köites (1932) ja eri väljaandena H. Kruusi tõlkes «Kroonika jutustab Jüriöö ülestõusust» (1945); peale selle leiduvad B. Russowi kroonikas kasutatud noorema riimkroonika materjalid K. Leetbergi halvast eestikeelses tõlkes 1920. a. ilmunud Russowi kroonika I osas.

Tuleb aga märkida, et täiel määral pole antud väljaandes suudetud rahuldada ei laia lugejaskonna ega uurijate huve. Lugejat, kes ei tunne ladina ja keskalamsaksa keelt, häirib mõnevõrra asjaolu, et kommentaaridele on viidatud ainult algtekstis. Järgnevate analoogiliste väljaannete puhul tuleks viidata paralleelselt — nii algtekstis kui ka tõlkes. Kuna Liivimaa noorem riimkroonika sisaldab palju olulisi teateid ka Läti, Leedu, Vene, Ida-Preisimaa ja Poola ajaloo kohta, oleks kommentaarid, eriti allikakriitiline ülevaade, tulnud paralleelselt ära tuua ka vene keeles, nagu seda on tehtud näiteks kogumikus «1858. aasta talurahvarahutused Eestis». See oleks aidanud laiemalt tutvustada teiste liiduvabariikide ja maade ajaloolasi nende oluliste uudsete seisukohtadega, mis S. Vahtre oma allikakriitilises ülevaates ja kommentaarides on esitanud. Samuti oleks väljaandele kasuks tulnud ülevaatlilik kaart, kus peale tolleaegsete linnade ja tähtsamate kantside oleksid leidunud ka kõik need paigad, millest on juttu kas allikates või kommentaarides. Need on mõningad mõtted, mis kerkivad kõnesoleva väljaandega tutvumisel.

Publikatsiooni väärtust tõstab asjatundlikult ja hoolega kirjutatud allikakriitiline ülevaade. Samal teemal kirjutas S. Vahtre omal ajal kandidaadiväitekirja. Hiljem on ta selles esitatud seisukohti vaagimise ja täiendanud ning praegu seisab meie ees suure ja hoolsa töö viljana tõhus allikakriitiline uurimus, millel on kõrge teaduslik väärtus. Võrreldes baltisaksa ajaloolaste, eriti aga K. Höhlbaumiga, kes on Liivimaa noorema riimkroonika peamisi uurijaid, on S. Vahtre astunud suure sammu edasi. Pidades siinkohal liigseks peatuda kõigil neil erinevustel, märgime neist vaid mõningaid olulisemaid. Olgu kõigepealt märgitud, et juba nende lähtekohad on erinevad. S. Vahtre läheneb kroonika teadetele, tema koostamisloole ja kasutamisele marksistlikult seisukohalt. Kuigi ta märgib, et Liivimaa noorema riimkroonikas toodud faktiliste andmete usaldusväärsus on võrdlemisi suur, rõhutab ta seejuures täiesti õigesti, et sündmuste käsitlus tervikuna on siin antud saksa feodaalide klassipositsioonilt lähtudes ning kajastab seega esmajoonel Liivi ordu vaatekohta. B. Hoeneke on

moonutanud tõsiasi ja püüdnud õigustada ordu tegevust, käsitledes peamiselt vaid neid sündmusi, millest nii või teisiti tema leivaisad osa võtsid, ja nii, nagu see oli viimaste huvides. Erinevalt K. Höhlbaumist näitab S. Vahtre, et Marburgi Wiggand ei kasutanud oma kroonika koostamisel Liivimaa nooremat riimkroonikat ja et Hoeneke polnud mitte lihtsaks preestriks Järva foogti juures, vaid koguni kolme ordumeistri kaplaniks. Just viimases küsimuses olid K. Höhlbaumi seisukohad omal ajal pääsenud ka «Eesti rahva ajaloo» ja «Eesti ajaloo» veergudele. Samuti annab S. Vahtre väarika vastulöögi J. Luiga diletantlikele fantaasiasünnitustele.

S. Vahtre sellealase uurimistöö tulemusi hinnati juba tema väitekirja kaitsmise puhul kõrgelt. Ka käesolevas töös on seisukohad suuremalt osalt esitatud veenvalt ning põhinevad allikmaterjalil ja allikakriitiliste meetodite heal tundmisel ning rakendamisel. Siiski võib arvata, et nii mõneski küsimuses, näiteks Liivimaa noorema riimkroonika kasutamises Wartberge poolt, toob edasine uurimine veel mõndagi uut. Mõnegi väite puhul aga kerkib küsimusi või teistlaadi oletusi. Nii peab S. Vahtre (lk. 19) väheusutavaks, et Renner, vaatamata hoolikale otsimisele, ei sattuunud Läti Henriku kroonikale. Ometi võib see tõesti nii ollagi: J. Renner puutus ju esmajoonel kokku ikkagi nende kroonikate ja dokumentidega, mis leidsid ordukäsknike arhiivides või olid ordus käibel. Vaevalt et ordus Läti Henriku kroonikale suuremat tähelepanu pöörati; võib küllaltki põhjendatult väita, et see Riia peapiiskopi huvides koostatud raamat ordumeeste kogudes üldse puudus. Ja vaevalt sai J. Renner mahtigi eriti põhjalikult otsida materjale väljaspool ordu valdusi. Samuti tekitavad vastuväiteid mõningad ebaõnnestunud väljendid ja mõnede terminite ekslik kasutamine. Nii öeldakse lk. 36, et ordumeistri mõrvaja «omakorda tapeti metsikult», kuigi õigem oleks «hukati metsikult». Ei saa nõustuda autoriga, kes lk. 35 loeb XIII sajandil saksa ja skandinaavia feodaalsete anastajate poolt vallutatud ala, hilisema Vana-Liivimaa territooriumi põhielanikeks liivlasi, lätlasi ja eestlasi. Läti rahvas tekkis tunduvalt hiljem; XIII sajandil asus praeguse Läti NSV territooriumil vaid mitu läti hõimu:

latgalid, semgalid, seelid ja kurelased (e. kuršid). Need vääratud ei suuda, mõistagi, kõigutada S. Vahtre allikakriitilise uurimuse suurt teaduslikku väärtust.

Algallikad on S. Vahtre eesti keelde tõlkinud suure hoolega. Võõrastav aga on, et siingi pole märgitud tõlkija nime, mis peaks asetsema tiitellehe teisel küljel. Vaatamata üldiselt kõrgetasemelisele tõlkele esineb selles siiski mõningaid vigu, millede eest kannab tõlkijaga võrdset vastutust ka toimetaja H. Ligi. Ühe olulisema puudusena selles osas tuleb märkida seda, et tõlkimisel pole arvestatud antud teksti teisi tõlkimisvariante, mis mõnelgi puhul annavad tõlgitavale koguni uue mõtte. Nii on lk. 132 «cum tamen gratiam magistri quessissent» tõlgitud «kuni nad ikkagi meistritl armu palusid». V. Miller on sama koha «Eesti NSV ajaloo lugemiku» I köites⁴ tõlkinud «kuigi nad palusid meistritl armu». Sama kohta on võimalik tõlkida veelgi teisiti, näit.: «kuigi nad olid ometi meistritl armu palunud». Kuna nende erinevate variantide puhul mõte küllaltki oluliselt muutub, oleks S. Vahtrel tulnud kas joone all või kommentaaris põhjendada, miks ta antud varianti eelistab. Lk. 125 on «by dem Denesschen Stadtholder» tõlgitud «Tallinna asevalitseja... juures», peaks muidugi olema «Taani asevalitseja». Lk. 61 on «vorbranden dat fleck to Pilten» tõlgitud «panid tuled otsa Piltene alevile», tuleks aga tõlkida «põletasid maha Piltene alevi». «...up bestemmede tidt» (lk. 76) on tõlgitud kohmakalt: «kindlaks tehtud ajaks» (lk. 77). Parem oleks olnud «kindlaksmääratud e. kokkulepitud ajaks». Lk. 89 on «hopen folckes» tõlgitud «hulga inimesi» «hulga mehi» asemel. Ebajärjekindlalt on kasutatud nurksulgusid, millega teaduslikes

väljaannetes eraldatakse tõlkija poolt tõlke paremaks mõistmiseks lisatud sõnad. Tihti-peale on need lihtsalt ära jäänud. Näiteks lk. 105 on ladinakeelne lausekatkend «ut utilius fierent» tõlgitud «et need läbirääkimised oleksid kasulikumad». Tõlkija poolt juurde lisatud «need läbirääkimised» oleks publitseerimisreeglite kohaselt tulnud nurksulgudesse asetada.

Esineb ka üksikuid parandamata jäänud trükivigu. Näiteks on algtekstis lk. 128/130 «mit allen thogehörigen» asemel trükitud «mit allent hogehörigen».

Nagu allikakriitiline ülevaade ja tõlked, on ka kommentaarid koostatud asjatundlikult ning suure hoolega. Sealjuures on S. Vahtre täiesti õigustatult loobunud pikkadest ja üksikasjalistest kommentaaridest, mis kipuvad juba pigem iseseisvateks ajaloolisteks ekskursideks muutuma. Väga hea on see, et kommenteerija esitab rohkesti paralleelmaterjali ka Vene kroonikatest, mis nii mõnelgi juhul võimaldab sündmustest parema ülevaate saada.

Selleski osas tekib vaid üksikuid vastuvaiteid. Nii öeldakse kommentaaris 74 (lk. 146): «Wartberge... ja Russowi... kirjelduse järgi tapeti 1800 inimest Harjus. Vististi käib see arv Harju ja Viru kohta kokku.» Kroonika ümberjutustuse vastavate osade kõrvutamisel võib tulla pigem järeldusele, et kõnesolev koht nooremas riimkroonikas oli, arvatavasti riimistamisnõudest tekitatud raskuste tõttu, segane ning arv 1800 võis käia kõigi tapetud sakslaste kohta Harju-, Viru- ja Läänemaal kokku.

Kokkuvõttes võib vaid rõõmustada niisuguse vajaliku ja hoolikalt koostatud väljaande üle, nagu seda on «Bartholomäus Hoeneke Liivimaa noorem riimkroonika». Loodame, et talle järgnevad peagi uued ja samuti õnnestunud väljaanded.

H. PALLI

⁴ Tallinn, 1960, lk. 78.